

SVETO KOT VREDNOTA

povzetek

Gledanje na duhovnost in z njo gledanje na sveto bo treba spremeniti. Sveto po svojem izvoru in pomenu pomeni ločeno, ločeno od navadnega. Kar v neskritosti sveta ostane skrito je sveto. Za sveto velja, da ni nujno, da je sinonim za božje, stvar je lahko sveta sama po sebi. Pokrajina je najprvobitnejši prostor človeka, zato v sebi nosi atribut svetega. Sodobno bivališče kot prebivališče človekovega duha in kot prostor sobivanja z božanstvom ponekod postaja asketsko, poduhovljeno in meditativno. Na drugi strani se sodobni človek, ki ne najde več prave opore, umika v osamo. Sodobni meditativni prostor ne potrebuje zunanje manifestacije, zato pa mora ustvarjati poduhovljen prostor. Dom bi morali razumeti kot vrednoto. Vrednota je sveta, sveto lahko označimo kot vrednoto.

ključne besede:

sveto, arhitekturni prostor, svetišče, vrednota

V slovenščini je beseda svet (kozmos, univerzum) enaka kot beseda, ki označuje sveto, sakralno. V stari Grčiji je pridevnik svet v svojih najzgodnejših pojavitvah povezan s prostorom. Herodot govori o "svetem templju" (hiron hágion) in "svetem gaju" (hágion álsos). Šele v helenizmu *hagios* postane pridevek bogov. (Kocjančič, 1999: 52) Rimljanom sveto pomeni zamejeno območje, *fanum*. Latinska beseda *sanctus* je povezana z besedo *sancire*, ki pomeni omejiti, zgraditi, zaobjeti. Nezamejeni prostor je *profanum*. Za kristjane je sveti prostor zgolj nekaj posvečenega. Nikoli ni umevan kot vir svetosti ali kot polna manifestacija svetega. (ibidem: 53)

Sveto kot zgled, odnos do vrednot

Sveto je tisto kar je ločeno (od navadnega). Sveto služi za zgled. Temu je v vseh obdobjih služila tudi cerkvena arhitektura. Od nekdanj je bila najlepša, največja stavba na vasi. Danes cerkvena stavba po višini ne more tekmovati z nebotičniki, marsikatera družbena zgradba je od nje večja, na stadionu se zbere več ljudi. Mediji nam ponujajo čutno podobo. (glej tudi Rupnik, 1999: 42)

Nekdanji kmet je imel poseben odnos do ciklov v naravi, saj je bil od nje neposredno odvisen. Do dogajanj v njej je imel posebno spoštovanje. Zemlja kot preživetje in kot dediščina očetov je predstavljala vrednoto. Danes, ko se tudi Slovenci približujemo vstopu v Evropsko unijo, le malokdo pomisli, da bodo nekdanje selitve za hrano in kasnejšo trajno naselitev, ko je človek začel pridelovati poljščine in rediti živino v bližini svojega domovanja, zamenjale selitve "s trehuhom za kruhom" v iskanju boljše zaposlitve.

Tradicija in varnost sta od nekdanj predstavljali temeljne človekove vrednote. Izraz morala, ki se tiče vrednot, pa izhaja iz izraza *mores*, ki se tiče običajev, navad. (Musek, 1993: 51) Običaji, šege pa izhajajo iz odnosa do zemlje, naravnih danosti. Z večkratnimi selitvami za delom se odnos do zemlje in domačije izgublja. Pojmovanje svetega, ločitev na sveto in posvetno je izhodišče in utemeljitev za moralo in vrednotenja. Danes si vsakdo predstavlja vrednote po svoje. Ni razloga, da bi nekoga posebej omejevali s tem, ko bi trdili, da nekaj kar temu predstavlja posebno mesto in k čemur si prizadeva, ni vrednota, (*osebnostna vrednota*) pa vendar je za večino "prava" vrednota tista, ki predstavlja *univerzalno vrednoto*. Na drugi strani ni prav, da bi duhovne vrednote rangirali po splošno veljavnem načelu. (Musek, 1993: 258)

Kult, kultura, ritual

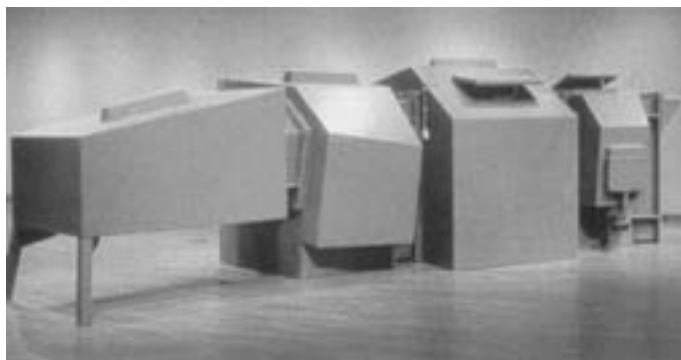
Danes se po besedah Hribarja (1990: 287-8) celo nekatere novodobne (gledališke) predstave ponovno vračajo k ritualu. /Hribar omenja predstavo *Krst pod Triglavom Sester Scipion Nasice*/ Grška tragedija je pravzaprav posledica kulta. Vsebovala je elemente rituala in iz njih izhaja. Celotno pojma *kultura*, *kulturni dogodek* v etimološkem smislu izhajata iz njega. Kult(ur)ni hram je torej posvečen prostor umetnosti. /Igralec v gledališču je v isti vlogi lahko čudak na cesti/ V primerih kot ga opisuje Hribar je simbolika obreda očitno prešla iz sakralnega v profan prostor, iz posvečenega v "sveto". Iz sfere *kulta* prehaja v sfero *kulturnega* dogodka.

Slika 1: Peter Marolt: S trebuhom za kruhom, 2001

Premene vrednot

Odnos do vere se je spremenil. Spremenil se je tudi odnos do nekdanjih vrednot, s tem pa tudi odnos do svetega. Nekateri elementi duhovnosti so odpadli. V svetu bančništva sta pomembna dogovor in pogodba. Po Museku (1993: 253) mora človek skozi preobrazbo, pa čeprav ta vsebuje tudi stranpoti, saj bo le tako lahko ponovno stopal po pravi poti. Po mnenju večine zagata seže še v obdobje renesanse, ko je človek postal središče sveta. (Vodilna vloga sakralne arhitekture znotraj arhitekturnih nalog se po mnenju Brezarja (1999a: 93) začne izgubljati prav v omenjenem trenutku.) Danes takšno zmotno razumevanje svoje biti, odklanjanje duhovnega pola človeka, vodi pravzaprav v izolacijo, osamo. Nakupujemo namreč lahko sedeč v naslonjaču, delo se seli tudi na dom, mogoča je umetna oploditev, tovarne so sposobne izdelati takšen računalniški program osvetlitve prostorov, ki posnema dnevni cikel sonca. S tem, ko temu prilagodimo človekov bioritem, se da na človeka vplivati (in ga celo zaslužjiti). Vstop v *navidezno resničnost*, v primeru, ko si oblikujemo svet po svoji podobi, lahko že pomeni malikovanje elementov namišljenega sveta.

Slika 2, 3: Atelier van Lieshout: Umetniški objekt še najbolj spominja na mesoreznicno, ki naj (dokončno) preoblikuje človeka. (vir: L'Architecture d'aujourd'hui 328)

Atelier van Lieshout; kabina kot bivališče:

Umetniški artefakti kot pokazatelj umika posameznika iz okolja in zapiranje v svoj lastni svet, kot karikatura resničnosti. Žal v resnici poznamo majhna, z loputo (vratmi) zapahnjena, od okolja in življenja ločena bivališča posameznikov pod zemljo, v področjih bolj ali manj opuščanih tirov njujorške podzemne železnice, v katerih prebivalci praktično v popolni osami in temi preživijo tudi po več let.

Kaj je realnost in kaj navidezna resničnost

V povezavi z osebnim računalnikom so novi mediji zbrisali ločnico med predstavo (navidezno resničnostjo), fikcijo (fantastiko) in resničnostjo elementov "resničnega" življenja. (Lehmann, 2001: 2) S potopom v navidezno resničnost, ta postane naša realnost. Prehodi iz resničnega v svet navidezne resničnosti in nazaj, postajajo vedno mehkejši. Sedeč na stolu smo vpeti v navidezni svet, potujemo po mreži, namesto da bi potovali fizično po zemeljski obli. Sveta zaradi (namišljenih) podob, ki so posledica svetovnega spleta in potovanja po njem, ki za nas postaja resnica, ne vidimo več. Hkrati si pred takšnimi lažni zatiskamo oči. (ibidem: 2) Takšno stanje nas sili v vedno močnejši talent zaznavanja, ločevanja in stalnega spraševanja o resničnosti in konstruktih. Tematski naslov "Konstruktionen von Welt" gre razumeti kot svet konstruktov oziroma konstrukte sveta, neresnično, v glavi rojeno predstavo o svetu, za katerega mislimo, da je resničen.

Prelom s tradicionalnim mestom druženja

Dvajseto stoletje pomeni tudi prelom s tradicionalnim mestom druženja. Vse manj je zbiranja na trgu pod lipo ob vaški cerkveci, kavarni za vogalom. Manj je zbiranja domačih za mizo ob obedu, obredu v kmečki hiši izpod bogkovega kota. */Bogkov kot je le umaterializirana oblika vrednote vernega človeka/* Globalizacija vodi tudi do osiromašenja bivališča kot duhovne vrednote, kjer poslej vsakdo živi bolj ali manj sam zase. (Trelcat, 2000: 109) Bivališče postaja samozadosten prostor posameznika, ki se je izoliral od okolja. Vedno dostopen mobilni telefon postaja pomembnejši od mesta domovanja, digitalno pomenkovanje preko računalnika (internet, domača stran, elektronska pošta) pomembnejše od srečevanja v bifeju, kavarnici na koncu ulice. (Lehmann, 2001: 2)

Sveto in/ali profano

Po mnenju Tworuschke (2000: 60) so za razliko od muzejev, gledališč, koncertnih dvoran, cirkuških šotorov, sveti prostori tempelj, cerkev, sinagoga, mošeja,... Svete prostore, oziroma svete kraje loči na "prostore razodetja", "doživljajske prostore", "kultne prostore", "prostore srečevanja", "prostore prehajanja" (stičišča nebes in zemlje). Drugačen pogled na svetost prostora predstavlja gledanje predstavnikov Evangeličanske akademije iz Tutzing-a. Ti so skupaj z galerijo iz Muenchna pripravili posvet z naslovom: Sveti prostori: fenomeni in aspekti, kjer je na kratko omenjeno, da svetost lahko seva tudi v profanih zgradbah kot so tovarne, muzeji, galerije, kinodvorane ali kiberprostori. /*Platnice revije Kunst und Kirche 1/2001, s tematskim naslovom "Konstruktionen von Welt", vsebujejo vabilo na posvet, ki ga je aprila lanskega leta "Galerie an der Finkenstraße" v Muenchnu organizirala v sodelovanju z Evangeličansko akademijo iz Tutzing-a/* Sveto torej ni le sakralno. Ni nujno, da je sinonim za božje, stvar je lahko sveta sama po sebi. (Hribar, 1990: predgovor) Ljudje sveto običajno izenačujemo z bogom. Sveti prostor zato za večino predstavljata tempelj in cerkev. (ibidem: 392) Po njegovem mnenju se sveto kot sveto izlušči šele, ko v umetnosti za Religijo (Bogom) odpade še Ideologija (Ideja). (ibidem: 335)

Prostor in "svetišče"

Pokrajina je najprvobitnejši prostor človeka. Je prostor človekove prostosti (svobode) in zatorej v sebi nosi atribut svetega. Pokrajino kot dom človekove prostosti bi lahko obravnavali kot svetišče, kot izjemno vrednoto. Svetišče pa je prostor svetega. (Hribar, 1990: 392)

Brezar (1999b: 120) piše, da so kraji sveti zaradi svoje izjemnosti. To so lahko griči kot prostor bliže bogovom, pečine, votline, osamljena drevesa, ki vzniknejo sredi goličave, mesta, kjer na dan privre voda, prizorišča kozmičnih pojavov. Kraji so lahko "sveti" zaradi dogodkov, ki so se tam zgodili. Te predstavljajo čudeži, mučeniške smrti, prikazovanja. Isti so lahko sveti zaradi svetega izročila. Drugi kraji so bili nekdanj izbrani za mesto sakralne arhitekture zaradi svojega pomenskega presežka. Sem spadajo osrednji položaji v naseljih na osrednjih trgih, na križiščih glavnih poti. (ibidem: 120) Razen v primerih, ko je recimo gotska katedrala nastala na mestu nekdanjega (podrtega) poganškega svetišča, težko govorimo o svetosti kraja, bolje bi bilo govoriti o logičnosti postavitve v središčni položaj naselja. /*S tem cerkev postane izhodišče in težišče naselja, orientacijska točka v njem. Omenjene attribute je cerkvena stavba v Modernizmu izgubila/*

Kot meditativne prostore (v najširšem smislu) je mogoče poimenovati tudi nekatere profane, neposvečene prostore. V okviru domovanja bi bilo vredno razmisliti tudi o "nišah" namenjenih premišljevanju, osmislitvi življenja, meditaciji ali molitvi.

Nagovor prostora

Sveto lahko razumemo kot pojem, ki je povezan z nagovorom prostora. Lahko ga razumemo kot najboljše v umetnosti in bi ga lahko poimenovali esenca umetnosti. Razumeti ga je moč širše, ne le v konfesionalnem smislu. (Cerkveni) prostor je lahko

prostor, ki ne potrebuje zunanje manifestacije. To je prostor namenjen meditaciji, razmišljanju o sebi in o Bogu. Takšni poduhovljeni prostori, tudi takšni, ki jih oblikuje Tadao Ando, so našim vernikom in veri, ki je zrasla iz baročnega okolja, tuji. (Brezar, 1999a: 97) Meditativni prostori pa so lahko tudi "podaljšek" domovanja. Najpomembnejše za oblikovanje svetega prostora je iskanje intimnega, zasebnega, duhovnega.

Nova izhodišča v razumevanju svetega

Sveto je po svojem izvoru in pomenu besede povezano tudi s prepoznavnostjo. Glede na to, da pomeni ločeno, ga lahko razumemo kot razloček, tisto kar se loči od navadnega, posvetnega. Prepoznavnost v množici pa pomeni identiteto. Identiteto gre razumeti tudi v kontekstu absolutne identitete kot edinstveno, kot individualno identiteto, ki je izrazito ločevalnega značaja.

Sveto kot razloček

Individualnost gre razumeti tudi v kontekstu razumevanja svetega posameznika, enkratnost (Absolutno, absolutno identiteto), ki se izkazuje kot skrivnost, razumu neumljivo. Kot relativna identiteta se izkazuje v svoji prepoznavnosti kot izvzeto iz vsakdanjika, hkrati pa kot neločljiva esenca naroda, njegove kulture, institucionalnega in geografskega okvira. Identiteta je v direktni povezavi z vrednotami naroda. Vrednost naroda je v njegovem duhovnem potencialu.

Večina relativno identiteto svetega znotraj svetnega prepozna kot Božje, svetost stvari po Bogu, kot sakralno. Kot najboljše, lahko ga razumemo tudi kot Absolutno, se skriva v umetnosti, v segmentih vsakdanjega življenja, kot sveto prizorišče sveta, sveta kot prebivališča človeka.

Svetost doma

Dom lahko razumemo tudi kot vrednoto. Vsako bivališče namreč še ne predstavlja doma. Dom vsebuje močan motivacijski element, duhovno kvaliteto. Kot zatočišče duha ga je moč razumeti kot izolacijo od okolja in iz njega izvirajočih motečih elementov. (hrupa, nevarnosti) Nagonška težnja po varnosti je namreč ena najmočnejših motivacij pri človeku. Dom nosi v sebi esenco dežele iz katere izhaja. (Marolt, 2000: 245.) Predstavlja prostor, ki se smatra za resnično osebno. Vedno komu pripada. Po njem lahko prepoznamo stanovalce, saj predstavlja zrcalo, ki kaže notranji svet človeka. (Hill, 1998: 14)

Domovanje je "sveto", kadar predstavlja vrednoto s katero se posameznik in družina identificirata in h kateri si prizadevata. "Sveto" je zaradi duhovne vrednosti, ki jo ima za svoje prebivalce. Ker za modernega človeka svetosti ni več, se človek tudi v lastnem domu počuti kot bi bil zdoma. (Hribar, 1990: 392) Šele ko bo sodobni dom ponovno postal vrednota, se bo lahko ponovno izgradil odnos do svetega in do svetosti prostora, s tem pa tudi do posvečenega prostora.

Več steklenih površin, a hkratio omogočanje zasebnosti z delnim zastrtjem teh površin glede na želje in potrebe uporabnikov, predstavlja izziv za sodobno oblikovanje bivališč človekovega duha.

Zaključki

Svetost lahko seva tudi v profanih zgradbah. Sveto, ki naj služi za zgled, lahko razumemo kot pojem, ki je povezan z nagovorom prostora. Lahko ga razumemo kot najboljše v umetnosti in bi ga lahko poimenovali esenca umetnosti. Razumeti ga je moč širše, ne le v konfesionalnem smislu. Izkazuje se v svoji prepoznavnosti kot izvzeto iz vsakdanjika, hkrati pa kot neločljiva esenca naroda, njegove kulture, institucionalnega in geografskega okvira. Zamenjava vrednot pomeni drugačno razumevanje svetosti, v nekaterih primerih lahko pomeni tudi izgubo segmentov svetega. Šele ko se bo odnos do svetega ponovno izgradil, se bo lahko izgradil odnos do (nove) arhitekture, s tem pa tudi do cerkvene arhitekture.

Duhovni razvoj daje smisel človekovi eksistenci in življenju. Zaradi možne odvisnosti od namišljenega sveta, ki nam ga ponuja tehnološki razvoj, je mogoče, da bo potem, ko si bo lahko vsakdo ustvaril svet "po svoji podobi", upadla tudi duhovnost, saj človek iz razloga, ko večino stvari namesto njega lahko opravi nekdo drug, oziroma nekaj drugega - tehnologija, kar naenkrat ni več del (resničnega) sveta. Potrebno bi se bilo vrniti k merilu človeka, k njegovim duhovnim razsežnostim. Samozadosten prostor posameznika je lahko le plod razmisleka ustvarjalcev, umetniški artefakt, pa tudi svarilo pred resnično možnostjo dokončne izolacije posameznika.

Sveto ni le ločeno od navadnega, profanega, temveč pojem, ki je povezan z vrednotami. Sveto lahko enačimo z vrednoto. Vrednota je sveta. Sveto kot nedotakljivo je tisto, do česar imamo globoko spoštovanje. Gre za spoštovanje do določenih elementov življenja, zaradi česar se jih tudi posvečuje.

VIRI

- Brezar, V. (1999a)
Vloga sakralne arhitekture v arhitekturni stroki. V: Leon Debevec, eds. *Sakralna arhitektura v slovenskem prostoru - danes*. Pozoj, Velenje: 91-8.
- Brezar, V. (1999b)
Premislek o problemih sakralne arhitekture na slovenskem. V: Leon Debevec, eds. *Sakralna arhitektura v slovenskem prostoru - danes*. Pozoj, Velenje: 117-26.
- Hill, J. (1998)
The Illegal Architect. Black Dog Publishing, London.
- Hribar, T. (1990)
Sveta igra sveta: (umetnost v postmoderni dobi). Mladinska knjiga, Ljubljana.
- Lehmann, U. (2001)
Predgovor. *Konstruktionen von Welt. Kunst und Kirche* 1/2001: 2-4.
- Kocjančič, G. (1999)
Sveti prostor - prostor simbola. V: Leon Debevec, eds. *Sakralna arhitektura v slovenskem prostoru - danes*. Pozoj, Velenje: 49-60.
- Marolt, P. (2000)
Domicile as a Shelter of Body and Soul. In: *Proceedings of the XXVIII IAHS World Congress on Housing*, Abu Dhabi: 239-51.
- Musek, J. (1993)
Osebnost in vrednote. Educy, Ljubljana.
- Rupnik, MI. (1999)
Ko sakralna umetnost postane liturgična. V: Leon Debevec, eds. *Sakralna arhitektura v slovenskem prostoru - danes*. Pozoj, Velenje: 35-47.
- Sakrale Räume: Phänomene und Aspekte. *Konstruktionen von Welt. Kunst und Kirche* 1/2001: ovitek.
- Trelcat, S. (2000)
L'intime à l'oeuvre. *L'Architecture d'aujourd'hui* 328: 109.
- Tworuschka, U. (2000)
Was ist ein heiliger ort? *Kunst und Kirche* 2/2000: 60.